УДК 332.14

Когатько Ю.Л.
кандидат географічних наук,
старший науковий співробітник відділу досліджень рівня життя населення
Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи
Національної академії наук України

АНАЛІЗ ВИДІВ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ДИСПРОПОРЦІЙ У РІВНІ ТА ЯКОСТІ ЖИТТЯ ЗА РІВНЕМ ОХОПЛЕННЯ

У статті показано розподіл територіальних диспропорцій за рівнем охоплення. Проведено аналіз глобальних, міждержавних, регіональних та міжпоселенських диспропорцій. Проаналізовано характер існування територіальних диспропорцій в рівні та якості життя населення.

Ключові слова: територіальні диспропорції у рівні та якості життя населення, глобальні, міждержавні, регіональні та міжпоселенські диспропорції, міжміські, сільсько-міські та міжсільські територіальні диспропорції.

Когатько Ю.Л. АНАЛИЗ ВИДОВ ТЕРРИТОРИАЛЬНИХ ДИСПРОПОРЦИЙ В УРОВНЕ И КАЧЕСТВЕ ЖИЗНИ ПО УРОВНЮ ОХВАТА

В статье показано распределение территориальных диспропорций по уровню охвата. Проведен анализ глобальных, межгосударственных, региональных и междупоселенческих диспропорций. Проанализирован характер существования территориальных диспропорций в уровне и качестве жизни населения.

Ключевые слова: территориальные диспропорции в уровне и качестве жизни населения, глобальные, межгосударственные, региональные и междупоселенческие диспропорции, междугородские, сельско-городские и междусельские территориальные диспропорции.

Kogatko Y.L. ANALYSIS OF THE TYPES TERRITORIAL DISPROPORTIONS IN THE LEVEL AND QUALITY OF LIFE THE LEVEL OF COVERAGE

Distribution of territorial disparities in the level of coverage has been shown. Analyzed the global, international, regional and settlement imbalances. Analyzed the nature of the existence of regional disparities in the level and quality of life of the population.

Keywords: territorial disproportions in the the level and quality of life, global, interstate, regional and settler disproportions, territorial disproportions between urban, rural-urban and rural.

Постановка проблеми. Протягом всієї відомої історії людства існують значні диспропорції в рівні та якості життя населення, які можна поділити на регіональні і поселенські. За останні століття відбулися великі зміни в житті людей. Вони були пов'язані насамперед з науково-технічним прогресом, а також зміною системи управління і видів діяльності. Значна частина населення світу за цей час перейшла фактично від натурального господарства до постіндустріального суспільства. Дані процеси відбувалися по-своєму як в різних державах, так і в частинах світу, і навіть регіонах однієї країни. При цьому одна частина населення перейшла на новий життєвий рівень, а інша (а часом це цілі країни) залишилася на десятиліття в минулому. Зі зростанням населення в слаборозвинених країнах проблеми глобальних територіальних диспропорцій вийшли на новий рівень і спричинили низку протиріч: від міграцій – до війн за ресурси. Іншою проблемою стало наростання поселенських диспропорцій в рівні та якості життя, що не останнім чином сприяє зменшенню людності сіл і містечок і неконтрольованому зростанню міст.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загалом як українськими вченими, так і дослідниками з інших країн було зроблено чимало для дослідження як рівня і умов життя населення, так і територіальних диспропорцій в них. При цьому роботи були присвячені дослідженню рівня та якості життя в цілому, а також і регіональним, і поселенським аспектам. Дану проблему досліджували М. Баранський, Л. Черенько, Н. Бункіна, Е. Лібанова, З. Варналій, З.. Герасимчук, М. Долішній, А. Маршалл, К. Павлов, Ф.. Перру, М. Портер, П. Потьє, Я. Столярчук, Дж. Харвей, Т. Хегерстранд, В. Геєць, Я. Жаліло, Б.. Данилишин, Д. Лук'яненко, Б. Губський, В. Чужиков, А. Швецов та інші вчені. При значній кількості праць залишається чимало невирішених проблем в даній галузі, одна з яких – систематизація територіальних диспропорцій.

Постановка завдання. Метою написання даної статті є спроба систематизувати територіальні диспропорції в рівні та якості життя населення за рівнем охоплення, а також виявлення і дослідження основних особливостей їх виникнення і дії на різних масштабних рівнях.

Виклад основного матеріалу дослідження. Територіальні диспропорції – це явище (в силу дії географічних, природно-кліматичних, соціальних факторів), характерне як для всієї системи світової економіки, так і для окремих континентальних регіонів і країн. Водночас територіальні диференціації в різних частинах світу і державах мають свої особливості, які виникли як результат відмінностей у характері і рівні розвитку як природи, так і продуктивних сил. Згодом, у міру цивілізаційно-культурного прогресу і типу розвитку, обраного державами, вони загострилися або, навпаки, істотно згладилися. Проте в будь-якому випадку диспропорції існують і будуть існувати. Залежно від рівня охоплення територіальні диспропорції можна поділити на:

- глобальні;
- міждержавні;
- регіональні;
- міжпоселенські.

Глобальні територіальні диспропорції охоплюють нерівномірність в рівні та якості життя як цілих материків, так і великих регіонів світу. Першочергово глобальні територіальні диспропорції виникли як результат відмінностей природного середовища, проте з зародженням перших держав акцент змістився в сторону географічної ізольованості регіонів світу від центрів економічного і культурного прогресу. Всі

стародавні цивілізації виникли в особливих кліматичних умовах: їх зона охоплювала території з тропічним, субтропічним і почасти помірним кліматом. Це означає, що середньорічна температура в таких районах була досить висока – близько +20° С. Найбільші її коливання були в деяких районах Китаю, де взимку міг випадати сніг. Лише кілька тисячоліть потому зона цивілізацій стала поширюватися на північ, де природа суворіша [1]. Решта ж територій світу в той час проживали при первіснообщинному ладі.

Загалом, найбільші зміни в рівні життя країн та регіонів світу з'явилися тільки в XIX столітті разом з другою науково-технічною революцією. Поява парових двигунів і, особливо, електроенергії повністю змінила рівень життя населення країн Європи і Північної Америки, де обладнання машин електродвигунами збільшило швидкість верстатів, підвищило продуктивність праці і створило передумови для подальшої автоматизації виробничого процесу, що, в свою чергу, частково звільнило людей від найважчої роботи на виробництві і спричинило появу благ цивілізації, якими ми користуємося і донині. В той же час решта світу була переважно колоніями розвинених країн з типово ресурсним призначенням, де більшість населення жила за рахунок малоприбуткового натурального господарства.

Поступове зростання економічного, а також і військового потенціалу країн Європи і Північної Америки вивело ці регіони в світові лідери і за рівнем і якістю життя. З часом до них долучилася і малозаселена Австралія. Решта ж світу аж до кінця XX століття перебували в незрівнянно гірших умовах.

Радикально характер глобальних диспропорцій в рівні та якості життя світу змінився в кінці XX століття, так званому початку третьої науково-технічної революції і початком формування світової постіндустріальної цивілізації. Відбувалися істотні зміни в структурі національних господарств, системі управління на макро- і мікрорівні, в соціальній структурі суспільства, якості, стилі життя людей і т. д. Найбільш яскравим показником змін стало безпрецедентне зростання міського населення, небувалі темпи збільшення частки третинної сфери зайнятості (сфери торгівлі і послуг) [2]. Це не змогло не позначитися на підвищенні технічної оснащеності і якості праці, зростанні доходів трудящих, рівні споживання на душу населення. У поєднанні з реформуванням моделі державного регулювання економіки на основі лібералізації подібне зміщення в бік соціальних пріоритетів дозволили передовим країнам уникнути тривалого депресивного стану в переломні 70-80-ті роки і прискорити перехід в якісно новий стан. У той час до них почали долучатися країни Східної і Південно-Східної Азії, а також нафтодобувні країни Перської затоки і Південно-Африканська Республіка. Решта країн суттєво відстали від них в рівні та якості життя.

Сучасний світ фактично поділений на розвинені країни Європи, Північної Америки, Австралії, Східної Азії та арабські держави Перської затоки з одного боку, десь посередині між ними і найбіднішими країнами знаходяться країни Латинської Америки, а велика частина країн Африки, Азії та Океанії перебувають в тотальній бідності і нестабільності.

Глобальні диспропорції особливо помітні при аналізі найбагатшого і найбіднішого материків. Порівнюючи рівень життя, наприклад, Північної Америки чи Європи і більшості країн Африки, можна чітко зазначити, що диспропорції в рівні і якості життя між даними світовими регіонами величезні. Сучасний американець чи європеєць вже не може уявити свого життя без власного транспортного засобу, будинку, повного електроніки, Інтернету, можливостей подорожувати і мати все для свого розвитку. При цьому значна частина Африки живе в умовах, при яких сучасна людина з Європи чи Америки не змогла б прожити й тиждень. Наприклад, в Найробі (Кенія) є район нетрів – Кібера. Тут немає води, немає каналізації, тут не варто кричати «допоможіть», якщо вас ґвалтують або грабують, бо поліції тут теж немає. Життя в Кібері дуже просте: основна мета – дожити до завтра, заробивши що-небудь на їжу [3]. За неофіційними даними, в Кібері живе більше мільйона людей, в умовах, коли будинком вважається кілька стовпів, накритих поліетиленовою плівкою. Кожен п'ятий з народжених тут, не доживає і до п'яти років, і все ж населення Кібери збільшується постійно [4].

На даний момент у світовому господарстві сформувалося два полюси, між якими значні диспропорції в рівні та якості життя. На одному полюсі знаходилися економічно розвинені країни, а на іншому – фактично їх колишні колонії – аграрно-сировинні придатки. Останні були втягнуті в міжнародний поділ праці задовго до становлення там національних ринків. Залучення цих країн у світові господарські відносини фактично відбулося не у зв'язку з потребами їх власного розвитку, а стало продуктом експансії індустріально розвинених країн. Сформоване таким чином світове господарство, навіть після здобуття незалежності колишніми колоніями, зберігає відносини центру і периферії.

За останні кілька десятиліть спостерігалися масштабні перетворення, пов'язані з розвитком інформаційно-комунікаційних технологій. У кожному регіоні світу вдалося домогтися зниження масштабів бідності. У країнах з ринками, що формуються, спостерігалося безпрецедентне економічне зростання, однак поки це не допомогло впоратися з проблемами низьких рівня і якості життя.

Міждержавні територіальні диспропорції являються таким же об'єктивним явищем, як і глобальні. Аналізуючи даний вид територіальних диспропорцій, доцільно зауважити, що в даному випадку на рівень і якість життя населення впливає не тільки забезпеченість природними ресурсами чи належність країни до економічно і культурно розвиненого регіону світу, а й менталітет населення, система управління країною, а також екологія. Як показує практика, дві країни з приблизно однаковими природними ресурсами і схожою густотою населення можуть жити абсолютно по-різному.

Яскравим прикладом міждержавних територіальних диспропорцій можуть бути Росія і Канада. Дві країни з великою площею, природними умовами і ресурсами, і зовсім різним рівнем життя населення. При цьому основними аргументами кращого рівня життя Канади є насамперед система управління країною, а також історія країни.

Вартість життя в Канаді – одна з найнижчих в розвинених країнах. При цьому слід врахувати також і суворість природних умов країни, значна частина території якої знаходиться за полярним колом. Канада – одна з найбільш екологічно чистих країн світу. Завдяки дбайливому відношенню канадців до природи, а також турботі держави, середовище проживання канадців може слугувати зразком для інших країн. У Канаді дуже високий рівень тривалості життя, що багато в чому обумовлено екологічною ситуацією і середнім рівнем доходу населення.

Третина всіх доходів канадців приносить діяльність, пов'язана з захистом навколишнього середовища.

Канада має одну з найкращих в світі систем соціального забезпечення. Всі жителі Канади, що знаходяться на території країни легально, користуються всіма благами розвиненого суспільства. Канада забезпечує високі пенсії та пільги пенсіонерам. У Канаді існує дійсно працююча система видачі державних допомог людям, які тимчасово опинилися без засобів до існування. У Канаді працює ефективна система соціального забезпечення, за якою всі жителі Канади, що знаходяться на території країни легально можуть користуватися безкоштовним медичним обслуговуванням, безкоштовною середньою освітою, та отримувати допомогу з безробіття [5]. Крім того, різноманітні урядові програми дотацій дозволяють багатьом жителям Канади безкоштовно користуватися спортивними комплексами, відвідувати різні секції та гуртки, культурні заходи. Існують в Канаді безкоштовні бібліотеки і практично безкоштовні дитячі садки. Будь-яка сім'я, яка навіть не має постійного доходу, має можливість купити в кредит практично все, що забажає. У Канаді не потрібно чекати 20 років, щоб жити у власному будинку і мати хороший автомобіль, не кажучи вже про більш доступні речі.

Сучасна Росія являється правонаступницею СРСР. В той час, коли капіталістичні країни підвищували рівень і якість життя своїх мешканців, а економіка зростала за рахунок зростання споживання, значна частина ресурсів Росії в радянський період відволікалася на розвиток важкої промисловості і, особливо, оборонних галузей, а також утримання величезних збройних сил [6]. Всі ці витрати, природно, проводилися за рахунок населення, яке недоотримувало свою частку фінансування. Соціальна сфера фінансувалася фактично за залишковим принципом. На тлі інших країн зі значними природними ресурсами Росія виділяється вкрай низьким рівнем заробітної плати і доходів населення, в тому числі низькими заробітними платами державного сектору, мінімальними розмірами пенсій і стипендій, низькою часткою витрат на охорону здоров'я, відставанням в обсягах житлового та комунально-побутового будівництва. За часів СРСР високі зарплати не були потрібні з причини відсутності обсягу споживчих товарів.

На сучасному етапі існування Російської Федерації більшість ресурсів акумулюється в столичному регіоні, при цьому провінції живуть фактично на бюджетних дотаціях без можливості на розвиток власної економіки та інфраструктури.

Якщо міждержавні територіальні диспропорції є значними у сусідніх країнах, то це призводить до відтоку населення з країни з гіршими показниками рівня і якості життя, що в свою чергу загострює проблеми міграцій. При цьому поява значної кількості мігрантів з менш розвиненої країни спричинить проблеми і в країні, яка перебуває на вищому рівні розвитку, що можна спостерігати на прикладі країн Європи і Північної Африки, Мексики і США.

Регіональні територіальні диспропорції – це диспропорції в рівні та якості життя регіонів однієї країни. Вони відіграють важливу роль у розвитку більшості країн світу, особливо на етапах значних економічних, соціальних, політичних змін. Це характерно для всіх регіонів світу і країн, незалежно від рівня їх економічного розвитку. Сучасна ситуація призводить до зміни критеріїв і факторів територіального розвитку, створює якісно нове середовище для вирішення соціальних та економічних проблем регіонів та для їх взаємодії. Регіональні диспропорції значною мірою визначаються природними чи соціальними факторами, проте часом є наслідком структурних диспропорцій, які проявляють себе у використанні економічного потенціалу та розвитку регіонів.

У всіх країнах світу регіони мають різний рівень соціально-економічного розвитку в силу відмінності географічного положення, природно-кліматичних умов, демографічної ситуації, історії розвитку та інших факторів. Це породжує чимало соціально-економічних проблем. Тому кожна держава прагне покращувати життєвий рівень у відсталих регіонах шляхом проведення регіональної політики, спрямованої на вирівнювання умов і підвищення рівня їх розвитку. При цьому в кожній країні в окремих центрах завжди зосереджуються новітні технології, творча і найбільш підготовлена частина трудового потенціалу; поступово ці центри стають «полюсами зростання», що в результаті виділяє їх серед решти регіонів країни. Найчастіше такими являються столичний регіон і регіони з містами-мегаполісами. Усвідомлення важливості вирівнювання якості життя населення регіонів може служити підставою для поліпшення системи міжрегіонального розподілу праці, перерозподілу економічних ресурсів та стимулювання міграції.

Основними причинами виникнення регіональних територіальних диспропорцій являються різні стартові умови, в яких опиняються різні регіони однієї країни: різноманітність історичних, природних, соціально-економічних факторів; господарська спеціалізація; комплексність і перспективність розвитку, їх конкурентні переваги; місце і значення регіону в системі територіального поділу праці, інтеграційних процесах тощо (об'єктивні фактори). Крім об'єктивних факторів можна виділити і суб'єктивні фактори, а саме: відсутність системних заходів державної регіональної політики щодо зменшення регіональних диспропорцій, і як наслідок невизначеність шляхів і засобів регіонального розвитку; завуальованість соціально-економічних перетворень і те, як керівники місцевих органів влади проводили економічну і соціальну політику, використовували ресурси регіонів і послаблювали вплив негативних факторів; незавершеність українських реформ. Це обумовлює відмінності в податковому потенціалі, структурі бюджетних доходів і видатків, потребою в фінансових ресурсах, в якості життя населення територій і т. д. На відміну від об'єктивних суб'єктивні фактори піддаються швидкому коригуванню за рахунок впровадження ефективної політики регіонального розвитку [7].

Загалом, регіональні територіальні диспропорції в рівні та якості життя населення несуть в собі значну загрозу не тільки економіці країни, але і її політичній стабільності, що особливо помітно в останні роки в таких країнах, як Італія чи Іспанія, де економічно розвинені регіони активно роблять спроби відділитися від решти країни. М. Гапонюк у своїй статті «Диспропорції регіонального розвитку в Україні: оцінка ефективності окремих механізмів вирівнювання» виділяє основні загрози, які несе регіональна диспропорційність в країні:

1. В умовах політичної нестабільності та незрілості громадянських інститутів економічні і соціальні розшарування регіонів створюють певне підґрунтя для подальшої ескалації політичних конфліктів з аргументацією щодо вищого рівня розвитку окремих регіонів. При цьому акценти робляться саме на економічній диференціації регіонів, яка дає можливість апологетам такого підходу уникати проблем щодо

поглиблення розшарування за рівнем життя усього суспільства, незалежно від регіону проживання [8].

2. Об'єктивно зростає соціальна напруга у суспільстві, люди втрачають довіру як до інститутів державної влади, так і до органів місцевого самоврядування, при цьому, в однакові мірі [8].

3. Поширюється тінізація національної економіки, викликана, насамперед, міграцією робочої сили як за кордон, так і в середині країни. Притік робочої сили у регіони з вищим рівнем економічного розвитку є неконтрольованим з боку держави, а більшість таких працівників працюють за межами правового поля ринку праці [8].

4. Депресивні регіони фактично втрачають будь-які можливості для розвитку, адже позбуваються чи не єдиного свого економічного ресурсу – робочої сили. В таких умовах органи місцевого самоврядування мінімізують власний фінансовий потенціал і цілковито залежать від можливостей та бажань центральних органів влади фінансувати ті чи інші видатки [8].

Міжпоселенські територіальні диспропорції – це нерівності в рівні та якості життя між різними типами населених пунктів. Міжпоселенські територіальні диспропорції можна поділити на *диспропорції між містом і селом, малим містом і великим містом, малим містом і селом, а також між різними функціональними типами міст*. До початку промислової революції не було значної різниці між рівнем життя в селі і місті. Пануючі верстви населення розкошували, решта ж жили в умовах тотальної бідності. Село навіть було в кращих умовах, адже в містах, особливо з населенням понад 20 тис. жителів, існували дуже значні проблеми з непристосованою інфраструктурою під наявну кількість жителів, найбільшою проблемою якої були побутові відходи. При цьому жителі як міст, так і сіл тримали худобу, обробляли землю. З відмінностей, в містах було більше ремісників і торговців, проте загалом село і місто відрізнялись тільки кількістю жителів. Ситуація почала радикально змінюватися після початку індустріалізації міст. Вона була підтримана значним підвищенням продуктивності сільського господарства, що забезпечило істотний приріст населення і звільнення надлишкового населення з сільської місцевості, яке виявилася затребуваним промисловістю в містах [9]. Низька кваліфікація нових робочих змусила їх господарів раціоналізувати і стандартизувати виробничі операції. Так в промисловості з'явився поділ праці. Накопичення капіталів дозволило з часом робити інвестиції в високомеханізоване і наукомістке виробництво, що забезпечило подальшу еволюцію індустріалізації. Поява класу порівняно високооплачуваних кваліфікованих робітників у свою чергу сприяла появі ринку товарів для робітників [10]. Акумуляція ресурсів в містах посприяла розвитку інфраструктури, що в свою чергу знизило бідність населення і підвищило їх рівень та якість життя.

Диспропорції в рівні та якості життя між різними типами поселень розвинулися в умовах капіталізму, коли місто підпорядкувало село в усіх відношеннях – економічному, політичному, культурному. Відносини на селі почали розвиватися під вирішальним впливом міста. Хоча роль міст в історії людства дуже значна з часів античності, їх частка в населенні світу до XIX ст. була незначною. Надалі місто росте за рахунок села,міське населення – за рахунок сільського.

Найбільший розрив у рівні та якості життя між сільським і міським населенням. При цьому, якщо брати села віддалених від столиці регіонів і, наприклад, саму столицю, то люди живуть фактично в різних епохах. У соціальній сфері проблеми сільської місцевості доцільно поділити на дві частини: соціальні відносини, що складаються залежно від рівня матеріальної і соціальної забезпеченості різних верств суспільства, і соціальні галузі, що безпосередньо обслуговують потреби і потреби населення. У першій частині на передній план виходять проблеми доходів (зарплати, пенсії і т. д.). У другій головним стає діяльність інститутів і установ, що надають громадянам соціальні послуги, іншими словами – освіти, охорони здоров'я, житлово-комунального господарства, дозвілля і так далі. До всього цього додається недосконалий транспортний зв'язок із сільськими населеними пунктами в зоні впливу малого міста. Оскільки значна частина сільського населення займається натуральним господарством, то наявність і зручність комунікацій між селом і містом може впливати на рівень матеріального забезпечення домогосподарств [11]. Саме це коло потреб і послуг є предметом найбільшої заклопотаності, проте характерне не тільки для сіл, але й для більшості провінційних малих міст.

Великі міста перебувають у більш виграшній позиції через можливості працевлаштування і притягують до себе молодь з провінції, яка знову ж таки потрапляє не завжди в хороші умови і в містах, маючи часто низьку кваліфікацію. В сільській же місцевості молодь, яка залишилася, в більшості випадків низькооплачувану роботу, не маючи можливостей для кар'єрного росту, що само собою змушує мігрувати в міста, адже для підвищення трудової мотивації потрібно не тільки зменшувати поляризацію доходів, а й забезпечувати людині вертикальну мобільність, престиж освіти, професіоналізму і творчого вкладу. Нічого цього поки немає, хоча молоді люди вже розуміють, наскільки важлива для них гарна професійна освіта, однак не всі можуть її отримати. Навіть зараз, у час індустріалізації та високих технологій, далеко не в кожному селі є елементарні побутові умови: нормальні дороги, водопровід, газ, магазини, школи, дитячі сади, поліклініки. Про Інтернет не може бути й мови. Тому бажання молодих людей після навчання працювати в місті цілком логічно. Освіта ж все більшою мірою стає платною, а можливості сільської сім'ї забезпечити дійсно якісну освіту своїм дітям за рахунок власних коштів зменшуються. Перспективами тих, хто не став студентом, є армія, робота в селі, але найчастіше після ПТУ і технікумів сільська молодь має перед собою перспективу вступу на малооплачувані та неперспективні державні посади (у т. ч. в міліцію), або ж маргінальну роботу в місті (торгівля, охорона, сфера обслуговування, низькооплачувані посади на ще діючих підприємствах) [12]. При цьому хоч якесь майбутнє для своїх дітей можуть створити представники сільської адміністрації, верхівки колишній колгоспів, фермери, інтелігенти, що веде до спадкового закріплення соціальної нерівності.

Враховуючи низький достаток населення сіл, в них майже не розвивається соціальна інфраструктура, при цьому в невеликих селах закриваються школи, будинки побуту і заклади охорони здоров'я, що самим собою робить умови проживання важкими. Населення малих міст часто знаходяться на тому ж рівні, що й сіл, проте перебуває в кращих умовах за рахунок розвитку соціальної інфраструктури, хоча такі блага, як водогін, також стають все більше недоступними через тотальний занепад житло-комунальних господарств. У такому випадку село має

тільки дві переваги над містом: чисте повітря і свіжі продукти. Перспективами малих сіл є зникнення, а малих міст – поступова втрата їх колишніх функціональних значень в регіоні.

Для великих міст характерні свої диспропорції в рівні та якості життя населення. Великі міста переважно поліфункціональні, тобто виконують одразу кілька функцій: наукову, освітню, культурну, фінансову та ін. Однак існують і вузькоспеціалізовані міста (приклади по Україні): промислові (Шостка, Кривий Ріг, Маріуполь, Горлівка), транспортні (Жмеринка, Іллічівськ, Чоп), курортно-оздоровчі (Трускавець, Ялта), центри агропромислових комплексів (Хорол, Яготин) та ін. [13]. Так у більшості монофункціональних міст, наприклад, з гірничодобувною спеціалізацією, соціально-економічна ситуація ускладнюється високою часткою пенсіонерів, яка часто досягає 40-50% місцевого населення, що обумовлено пільговими умовами виходу на пенсію працівників таких підприємств [14]. До цього додаються часто екологічні проблеми, значна диференціація оплати праці та наявність заборгованості з виплати заробітної плати, високий рівень бідності населення, посилені патерналістські очікування та навантаження на державні цільові позабюджетні фонди, нерозвиненість сфери обслуговування та низька якість соціальних послуг населенню, до того ж користувачі послуг цієї сфери не здатні покривати витрати на виробництво комунальних послуг. І, що важливо, фактично неможливо розробити єдину програму розвитку монофункціональних міст через їх специфіку в кожному окремому випадку.

Міжпоселенські територіальні диспропорції, описані вище, стосуються переважно пострадянських країн. Загалом, якщо аналізувати світові тенденції, то поселенська нерівність в рівні та якості життя присутня скрізь, проте в економічно розвинених країнах вищі доходи, наявність власного автомобіля і загалом краще транспортного сполучення нівелюють розрив між селом і містом, хоча й не в усьому. Все ж таки сфера забезпечення дозвілля і загалом послуг в рази розвиненіша у великих містах. Якщо брати країни, що розвиваються, то в них сільська місцевість найчастіше живе повністю з натурального господарства.

Висновки з проведеного дослідження. Проведений аналіз територіальних диспропорцій в рівні та якості життя дозволяє зробити наступні висновки:

1. Територіальні диспропорції в рівні та якості життя існують як на глобальному, так і на державному і регіональному рівнях, де окремо стоять диспропорції між різними типами поселень, тому за рівнем охоплення їх доцільно поділити на глобальні, міждержавні, регіональні, міжпоселенські.

2. Глобальні територіальні диспропорції в рівні та якості життя в світі виникли як наслідок дії природно-географічних чинників та віддаленості макрорегіону від світових центрів розвитку економіки й культури.

3. Міждержавні територіальні диспропорції спричинені не тільки забезпеченістю природними ресурсами чи належністю країни до економічно і культурно розвиненого регіону світу, а й менталітету населення, системи управління країною, а також екології.

4. Регіональні територіальні диспропорції значною мірою визначаються природними чи соціальними факторами, проте часом є наслідком структурних диспропорцій, які проявляють себе у використанні економічного потенціалу та розвитку регіонів.

5. Міжпоселенські територіальні диспропорції являються наслідком централізації економічного і культурного життя країн у мегаполісах і навколо великих міст. При цьому не останню роль у вирішенні поселенської нерівності є здатність держави до вирівнювання рівня і якості життя між різними типами поселень.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/hach_istmir/01.php.
2. «История мировой экономики» : учеб. пос. / В. С. Адвадзе, А. С. Квасов, А.Н. Маркова и др.; под общ. ред. Г.Б. Поляк. – ЮНИТИ-ДАНА. – 670 с.
3. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://repin.info/kriminalnoe-chtivo/kibera-rayon-zhivyh-mertvecov.
4. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://lishamtoto.org/index.php?option=com_content&view= article&id=68& Itemid=63.
5. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kievinvest.com/stat/canada3.html.
6. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://mirprognozov.ru/prognosis/107/967/.
7. Сімків Л. Дослідження регіональних диспропорцій соціально-економічного розвитку в Україні / Сімків Л. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=71185.
8. Гапонюк М. Диспропорції регіонального розвитку в Україні: оцінка ефективності окремих механізмів вирівнювання / Гапонюк М. – Фінанси, облік і аудит : зб. наук. праць / Відп. ред. А. М. Мороз. – К. : КНЕУ. 2010. Вип. 15.1. – 376 с.
9. Steven Kreis The Origins of the Industrial Revolution in England / Steven Kreis. Last Revised 11 October 2006. Accessed April 2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.historyguide.org/intellect/lecture17a.html.
10. Robin Blackburn Enslavement and industrialisation / Robin Blackburn , BBC British History. Published: 18 December 2006 Accessed April 2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bbc.co.uk/history/british/abolition/industrialisation_article_01.shtml.
11. Дерун Т. Проблеми розвитку малих міст в умовах соціально-економічної трансформації українського суспільства / Дерун Т. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.academy.gov.ua/ej/ej10/doc_pdf/Derun.pdf.
12. Холявка А. Українське село вчора і сьогодні / Холявка А. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://politonomia.org.ua/page/ukrainske-selo-vchora-i-sohodni-poza-sotsialnoyu-spravedlyvistyu-875.html.
13. Бєліков К. Велике промислове місто: сутність поняття / Бєліков К. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=71185http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/ 2013-02%2810%29/23.pdf.
14. Соціально-економічні проблеми розвитку монофункціональних міст. Дослідження Національного інституту стратегічних досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://old.niss.gov.ua/monitor/Juli2009/33.htm.